

hogy szerinte szülei haláluk után lótestbe költöztek (35 — patológikus tünetről van szó — ami Freud területe lenne —, esetleg a bárónő nem figyelt arra, hogy a varázsmesék a Grimm testvérek óta a tudományos vizsgálódás és nem a misztikum területéhez tartoznak?) Ezekkel párhuzamos az a narratív mozgás, ahogyan a szöveg saját szimbolikájára és az ahhoz kapcsolódó metamorfózisokra is felhívja a figyelmet (pl. a zuhatagok kapcsán, amelyekben Kraus lubickol — 46 sk., 51, 99), illetve egyáltalában azzal büszkélkedik, hogy az egész történetnek van egy jól elgondolt dramaturgiája — melyet hozzáilleszt ahhoz a történeti narratívához, hogy „telnek-múlnak a napok, és az események a szokásos kerékvágásban haladnak” (19) —, vagyis két hősnő és egyetlen hős (45, 79) oszt meg egymással információkat, illetve mesélnek egymásnak történeteket az elbeszélő történetén belül.

Furcsán ellentételezi ugyanakkor ezt a reflektált és szándékosan megbonyolított fikcionalizáltságot a narratív szólal fel-feltörő ragaszkodása valamifajta realista kódhoz, azaz hogy esetlegesen a realizmus történetmesélő hagyományához, ám flaubert-i csavarokat vagy kifordításokat beiktatva teszi ezt. Az explicitté tett (megjátszása a) döntésképtelenség(nek) az elbeszélő oldalán, hogy illik-e elvtársnak neveznie valakit a harmincas évek Németországában (135), vagy hogy mely szereplő bemutatásával kezdje a jelenetet, továbbá az apophasisok gyakorisága és az ezekhez kapcsolódó eltolások, késleltetések kardinális szerepet kapnak a regény narratív szerkezetében: „Majommax” első feltűnése után ténylegesen csak a 10. fejezetben kap főszerepet, ennek a módszernek a kifigurázása történik meg ugyanakkor Oskar Saxinsky kapcsán, akinek nevét belengeti ugyan egy kérdéssel a szöveg, felkorbácsolva a befogadói elvárásokat, viszont néhány oldallal később mindössze egyetlen bekezdést szán rá, s a későbbiekben tulajdonképpen semmi kiemelkedő szerepe nem lesz a történet szempontjából.

Ezzel ellentétben (vagy éppen ezért) a narrátor pozíciója a legkevésbé sem könnyen lokalizálható. Mert akármennyire konstitutívnek mutatja is magát, nem befolyásolja a történelmi mozgásokat, sőt, éppen annak kontúrozására is szolgálhat a komplex alakzata, hogy tudatosítsa: az események előre elrendeltetett, kötött pályán mozognak. Emiatt vesz fel az elbeszélés a magyarban nem egyértelműen jelölhető, az ebből fakadó ambiguitás miatt viszont nem csekély poétikai hatással bíró befejezett jövőidejűséget. Miközben bizonyos mértékben a prózaritmus-hoz is hozzájáruló kijelentés Kraus kapcsán, hogy a janowitzi kastélykert „számára maga a paradicsom lesz”, először — javarészt az elbeszélés munkájának köszönhetően — kizárólag Bécs poklának ellentétéként értelmezhető, addig egy másik jelentését ennek is „majd a küszöbön toporgó és tolongó és nyomuló és nyomorító nagy háború fogja megmutatni nekünk”. (29) Na nem a pleonazmussal kapcsolatos viszonya tekintetében, hanem hogy a befejezett jövőben álló „maga a paradicsom lesz” mondat folytatása leginkább az lenne: ahhoz képest, ami a janowitzi tartózkodását követi. Ezt a fordulatot (és a jövő idő komplexitására való olvasói rádöbben[t]ést) persze szintén anticipálja a regény

azzal, hogy többször hangsúlyozza a kastélykert idilljét, elzárt-ságát a háborút előkészítő eseményektől — még akkor is, ha a szomszédos Knopischt kastélyban éppen hadi szerkezetekről és stratégiákról tárgyalnak.

Nem véletlenül emelte Szarka Károly a Dunszton megjelent kritikájának tételmondatává azt a regénybeli kijelentést, hogy a nagy háború nyelvilag is elő volt készítve: a német és osztrák személy- és helységnevek mellett a cseh vagy magyar megfelelőjük megszűnnek anakronizmusok lenni, amint bevégeztetett az, amit az elbeszélés kezdettől elkerülhetetlennek állított be. A befejezett jövő ugyanakkor olyan kisszerű tényezőknél is működésbe lép, mint hogy Kraus megtalálja-e a filagóriát. (18; 33) A történet idejét tekintve anakronisztikus kifejezések pedig, mint amilyen a „concentration camp” (65) vagy a „dreadnought” (77), okoznak olykor zavart a történet szempontjából korhű elbeszélőtechnika konzisztenciájában is. Ehhez hasonlóan kuszálják meg a fokalizációk még a digressziókat is vasmarokkal koordináló narrátor szálait, amikor az elsődleges diegetikus szint Krausnak a császár felé címzett, de hozzá el nem jutó tanácsait tolmácsolja (70), vagy amikor a hadi mérnökök érvei közvetítődnek ugyanígy. (74 sk.) Ennek a fúzióknak sajátos formája, amikor az elbeszélés annyira szorosan tapad rá a főszereplőre, hogy a számára fontos karaktereket ugyanazzal a technikával és részletességgel jellemzi — ennek legfeltűnőbb esete Tödi, a negyvenmillió éves hegy deskripciója (116 sk.) —, illetve az elbeszélő kvázi-homodiegetikussá minősülése Mechtilde, Sidi és Kraus pletykálkodása során, amikor mintegy negyedik szereplőként nyilatkozik meg arról, mi történt a szomszédos kastélyban. (78 sk.)

Ha leginkább a korabeli viszonyok ismertetésére, a szereplők valós életbeli azonosítására korlátozódik is, örömmel konstatáltam, hogy Thomas Macho utószava a magyar változatban is jelen van. Mindazonáltal Macho szövegének egy másfajta indokoltóságát is fel lehet tárnai: a német professzor nagy témája az antropológiai differencia, amelyet a *Két obelisz*k folyton napirenden tart, nemcsak azzal, hogy Charlie szentjánosbogárrá változik, vagy a Max és Hanumán közötti póráz mint az ember és a majom közötti hiányzó láncszem jelenik meg (86), de Sidinek Kraus autójához való viszonyában is tetten érhető. A dijoni Cid Művek Torpedójával bár kevésbé intim kapcsolatot tart fenn a baroness, mint a lovaival, vezetési technikáját lovaglási és szekérhajtási gyakorlatai alapján alakítja ki. (22; 32) Az antropológiai differencia aztán kiterjesztődik a szervesetlenre is, vagyis a kő és az állat különbségére, amikor Tödi keletkezéskori és jelenbeli faunáját részletezi a szöveg (118), valamint az embertelenségre, mivel a kommunizmus és a náciizmus rémtettei is e felől értelmeződnek a regény zárlatában.

Végül nem lehet figyelmen kívül hagyni a szöveg legsűrűbb metafikciós passzusait sem. Az Imre Jamborlelkue-höz kötődő Kronos Verlag sajtótermékeinek gyanúdialektikája az egyik legárulkodóbb rész a szöveg önreferencialitása szempontjából. A kiadóhoz tartozó újságok kötelező jelleggel várták el a hirdetés

az inkriminálható személyektől azért cserébe, hogy ne hozzanak róluk felszínre semmi kínosat, azonban mivel azok éppen a hirdetés feladásával leplezték volna le magukat, még egyszer fizettek, hogy ne jelenjen meg a reklámjuk. (108) Ennek a ket-tős logikának az ismertetése azon ellipszist követi a szövegben, amely az első világháború elbeszélésének a hiányát mutatja fel, illetve megelőzi az addigi szereplők enumerációját, amely tulajdonképpen gyászjelentések sorozata (amivel egyébként a regény első fele is indult az N. családot ért csapások leírásánál). E „sajtófejezet” a hiányokkal még egy hiányt nyomatékosít: Kraus a háború után már nem tudja megjelentetni a Reflektort. Ennél sokkal egyértelműbb metafikciós gesztus Sidi fejtegetése szöveg és szöveg kapcsolatáról, ami az európai szecessziós epikát helyezi a közel-keleti szönyegekkel együtt olyan interkulturális kontextusba, amely ugyanúgy rezonáltatja a dekadencia orientalizmuskultúráját (tehát ismét kijelöli az elbeszélés mód kiazmusaként annak helyét az irodalomtörténetben, illeszkedve az elbeszélés korszakok ilyenét előzményeikhez), ahogyan megint csak a szövegbe sző egy újabb jóslatot az első globális esemény, a világháború révén összekapcsolódó kultúrákról.

Az idegenség és az inkompatibilitás, az egymáshoz képest idegen elemek összeütközése legmarkánsabban azonban a kultúráktól függetlenül jelenik meg a szövegben; még akkor is, ha éppen az egy országba kényszerített európai nemzetek tapasztalatának bizonyos mértékig megfeleltethetővé válik. A regény két részének központi jeleneteként szolgáló egy-egy kirándulás szürreális eseményekként megélt tragédiákba, halálesetekbe torkollik. Itt nem is a politikusoknak — Arthurnak farkasemberré és Robertnek lavínává történő — átváltozásai szolgálnak igazán szép dramaturgiai megoldásokként, hanem annak megkomponálása, ahogy Kraus egy számára eleve idegen, változóban lévő helyszínről mindkét szer egy szimbólumokkal zsúfolt területre téved, a háború előkészületének és utórezgéseinek teréből a fikció mezejére — társául pedig nem csupán a fontoskodó narrátor, de az olvasó is szívesen szegődik.

BÁRÁNY Tibor

Mintha. Szinte. Majdnem.

(Térey János:
Káli
holtak,
Jelenkor
Kiadó,
2018)

„Ritkán vágyom jobban arra, hogy valaki megcáfoljon: észrevevesse, hogy mennyire rosszul olvastam Térey regényét, milyen vak voltam, mekkorát tévedek” — zárja a *Káli holtak*ról szóló kritikáját Kálmán C. György.¹ Az erős értelmezői érvekkel megtámogatott zsigeri ízlésítélet („nem hogy nem ragadott meg, de egyenesen felbosszantott”) nem érzékeny az interpretációs finomságokra, így hát az *Élet és Irodalom* recenziójának vágyát nem könnyű teljesíteni; a regény későbbi kritikusai közül mégis többen vállalkoztak rá. Meghallották a hívást: írásaikban minduntalan szóba hozták Kálmán C. kifogásait, igyekeztek elmagyarázni, miért célját tévesztett a bíráló, noha elismerték, *van benne valami*, amit a kritikus mond.

Lám, ez az írás is ezt fogja tenni.

A „nagy ívű félreolvasás”² mindig fontos pillanatot jelent egy-egy életmű recepciótörténetében; olykor többet árul el az irodalmi projekt természetéről, mint száz értő (az aktuális művet a saját vállalásai felől olvasó) kritika. Kálmán C. Györgynek a részletek tekintetében igaza van: a *Káli holtak* valóban nem teljesíti be azokat a műfaji elvárásokat, amelyeket ő maga kelt fel — legalábbis sokat ezek közül. Összességében mégis téved: mindez nem hiba vagy ügyetlenség, hanem szervesen következik a nagyszabású írói programból. A *Káli holtak* elsősorban a korábbi Térey-életmű, azon belül is a verses epika és a drámák irányából érthető meg. És nem csupán azért, mert a *Káli holtak* *A Legkisebb Jégkorszak* prequelje, amely viszont az *Asztalízene* és a *Protokoll* spin-offja (és ne feledkezzünk meg az *Átkelés Budapesten* című gyűjteményről mint a Térey-hősök katalógusáról vagy portréorozatáról), hanem az irodalmi kapcsolatok miatt. Arató Lászlóval értek egyet: a *Káli holtak* „folytatás, és nem tévút”³ — a korábban kidolgozott világgép és poétikai alapszerkezet továbbvitele, következetes alkalmazása az első személyű fejlődésre-

¹ KÁLMÁN C. György: *A hely szellemei*, Élet és Irodalom, 2018. június 15.; elérhető: <https://www.es.hu/cikk/2018-06-15/kalman-c-gyorgy/a-hely-szellemei.html>.

² MELHARDT Gergő: *A boldog feltámadás reménye alatt*, Jelenkor, 2018/10, 1197–1201.

³ ARATÓ László: *Egyrészt-másrészt. Ujjgyakorlat a Káli holtakról*, Élet és Irodalom, 2018. szeptember 7.; elérhető: <https://www.es.hu/cikk/2018-09-07/arato-laszlo/egyreszt-masreszt.html>.